

A film útja Hargita megye területén (1872–1972)

1. A XIX. század utolsó évtizedei ugrásszerű műszaki fejlődésének eredményeképpen hazánkban, illetve vidékünkön is megjelentek „a modern technika egyik legbámulatosabb vívmányának” nevezett *állóképek*, majd pedig a század utolsó éveiben a *mozgóképek*, amelyek legelőször a tájékoztatást forradalmasították, hogy azután — rövid pár esztendő alatt — a legelterjedtebb tömegszórakozást jelentsék, egyelőre városi viszonylatban.

A mai értelemben vett film őseinek — vagy őseinek — megjelenése a vidéken egybeesik e találmányok közép-európai elterjedésével, tehát 100 éves múlt ra tekint vissza.

A Székelyudvarhelyen megjelenő *Udvarhely* című hetilap így számol be az eseményről, 1872. január 9-i számában:

„PANORÁMA is volt városunkban, 18—20-ikáig... Mutatványai leginkább a párizsi és berlini hadieseményekre vonatkoznak, a vásár után pedig ázsiai és afrikai dolgokat (tigrisvadászat stb.) mutatott...”

Csikszeredából a *Csiki Lapok* tudósít, 1897. március 24-i számában:

„PHOTOPLASTIKON. Herb Ferencz — közkívánatra — itt tartózkodásának idejét egy héttel meghosszabbította. Mutatványait a közönség naponként tömegesen látogatja, ami lececlantásabbul bizonyítja panorámájának érdekességét. Vasárnap Konstantinápolyt, hétfőn a Párizsi világkiállítást volt alkalma a publikumnak szemlélni a nagyító üvegen át, míg szerdán Páris, csütörtökön Egyiptom és Palesztina, pénteken Olaszország, szombaton II. Lajos bajor király díszkastélyai, vasárnap New-York lesz látható.”

A századfordulóval megjelennek az egy bizonyos témához kötött, mozgóképes vetítések, s ezek már — a kor szintjén — teljes értékű előadásoknak számíthatók.

„Az Uránia-színház 23, 24 és 25-én, a Budapest szálló dísztermében előadást tartott, amidőn *A párizsi asszony* s *Skórczia* és *Japán* került bemutatásra. Mind három este szép közönség gyűlt össze...” — írja az *Udvarhelyi Híradó* 1905. január 25-i száma. A nevezett Uránia-színház, a következő év (1906) januárjában Gyergyószentmiklóson is tart három előadást „vetített színes képekkel és mozgófényképekkel”. (*Gyergyói Hírlap*, 1906. január 14.)

Megjelennek az első magánvállalkozók, illetve bérlők, s nevükkel fémjeleznek egy-egy előadássorozatot:

„MOZGÓFÉNYKÉP. A városunkban tartózkodó Czirják-féle mozgófénykép

mutatványok [...] a »Vigadó« helységében lettek bemutatva, a közönség teljes megelégedése mellett [...] a változatos műsorból kiemelkedik a *Vendetta, vagy az olasz vérbosszú* és *Az apa becsülete* stb. drámai képek.“ (Csíki Lapok, 1906. július 18.)

„A budapesti Uránia tudományos színház f. hó 18-adján kezdte meg előadásait városunkban Pekár Gyula *Pérez öfelsége* című darabjával [...] a közönség [...] élvezettel gyönyörködött úgy a szellemes szövegben valamint a tiszta vetített képekben. Pekár Gyula három részben mutatja be a pénz uralmát a földön. [...] A második részben a világ leggazdagabb embereivel ismerkedünk meg, a társadalmi kitagadottak küzdelmével. [...] Ma, azaz 20-adján, Strausz Adolf: *Az orosz forradalom* című darabja van műsoron. A szöveget Bencze Jenő olvassa értelmes, tiszta hangon.“ (Udvarhelyi Híradó, 1907. január 20.)

Ugyanez év szeptemberében a „Colosseum projectograph“-nak nevezett „vilamos színház“ jelenik meg Székelyudvarhely városában, amely „szenciós látványosságú előadásai sorozatát“ egy „2000 kényelmes ülő székekkel“ rendelkező, „vízmentes sátorban“ tartja az „Alsó-piaczterén“.

A leleményesebb vállalkozók, idegen tájak és hadiesemények megörökítése után, hazai érdekességek felé is fordulnak, s azokról készítenek mozgókép-sorozatokot. Egy ilyen törekvéstről értesít az *Udvarhelyi Híradó* 1908. szeptember 20-i száma *Székely lakodalmas az Urániában* címmel:

„Az Uránia budapesti tudományos színház megbízta Lajos Dénes újságíróat a Székelyföldnek az Uránia számára való megírásával. Lajos megbízatásának a nyáron eleget is tett s körútját a múlt vasárnap Székelyudvarhelyen befejezte. Ez nap Farczádon rendezett, az előljáróság közbejöttével (értsd: közbenjárásával — A szerk.) mű székely lakodalmat, melyet mozgó fényképben megörökítettek. Úgy ezt, mint az összes székelyföldi mozgóképeket, a párizsi Pathée-testvérek vállalat megbízottja, Beery Lajos vette fel.“

2. Az állandó jellegű filmszínházak 1906—1913 között születnek meg az erdélyi városokban, általában a villanyáramot fejlesztő üzemek beindulásától függően. Gyergyószentmiklósnak 1911-től, Csíkszeredának és Székelyudvarhelynek pedig 1913-tól működik állandó filmszínháza, azaz mozija — ahogy akkoriban és később is a mozgóképszínházat rövidítve nevezték. (A fenti adatokat ugyan nem egy ma is élő kortárs vitatja, az eltérések azonban csak 1—2 év körül forognak, tehát nem jelentősek.)

Az 1910-es évektől nemcsak a nagytőke fedezi fel a hajdan lenézett vásári mutatványban a kecsegtető üzletet, hanem a közhangulat és a korabeli sajtó is támogatja, s hasznos népnevelő eszköznek tekinti, amely nemcsak hogy elvon a kocsmatól például, de „felüdíti“ a nézőket...

Az első világháború éveitől, villanyenergia-megtakarításra hivatkozva, először bezárják a filmszínházakat (1917), majd kevesebb előadást engedélyezve újra megnyitják őket, de felemelt helyárakkal.

A *Magyar Kinematográfusok Országos Szövetségének* megalakulása (1908) után, 1915-ben megalakul a *Vidéki Filmszínházak Társasága*, amelyhez már a mai Harghita megye területén működő filmszínházak is mind csatlakoznak, s amely egységes működési szabályzatot dolgoz ki. Ez a szabályzat azonban csak a tulajdonosok érdekeit védte, nem foglalkozott az alkalmazottakkal, a mozigépészekkel, a pénztárosokkal (ekkor tisztviselőknak nevezték őket) és az ültetők érdekeivel. Utóbbiak, két napot kivéve, az év minden napján dolgoztak. Adataink vannak arról, hogy követelték a heti egy szabad napot, segédgépészek alkalmazását, a karbantartáshoz és a filmek

szállításához szükséges anyagi alapot, valamint bérüket azokra a napokra, amikor rajtuk kívül álló okokból nem volt vetítés.

A filmellátást, illetve filmkölcsonzést eleinte a külföldi — francia, amerikai, dán, német, olasz és angol — filmvállalatok biztosították, a bécsi és budapesti cégeken keresztül, de 1912-ben már Temesváron és 1915-ben Aradon is létesültek filmkölcsonzó központok.

3. Csíkszeredában Stöchel-Polgár Ede nyitotta meg az első állandó moziképszínházat 1913-ban, a már említett *Vigadó* nagytermében. A vetítés a terem közepén felállított deszkabódéből történt. Még vannak, akik emlékeznek a legelső mozielőadás szomorú végére, amikor is egy rövidzárlat miatt meggyúlt a deszkabóde. Még évek múlva is pánik tört ki a nézők soraiban, ha valaki tüzet kiáltott [...] Ha pedig kiégett a mozigépet meghajtó kis villanymotor — s ez nem volt éppen ritka eset —, a tulajdonos maga hajtotta kézzel a mozigépet, az unalmas részeknél gyorsabban, amitől a mozgások groteszkké váltak, a nézők nem kis örömére.

1923-tól új bérlők (Aczél Ödönné és Lőrincz Gyuláné) vették át a mozit, bevezetve a máshol jól bevált zongorakíséretet (Veress Béla), ami rendkívül „élénkítette” az előadásokat.

1927-ben az *Astra* közművelődési társulat veszi bérbe a mozit, de rövidesen a pénzügyi csőd szélére jut vele.

A *hangosfilm* csak 1931-ben (vagy 1933-ban?) jut el Csíkszeredába és a megye többi városába, de még mindig csak lemezre felvett hangkísérettel. Az első vetített hangosfilm a *Sonny boy* volt. Rövid idő múlva megjelennek az első, tulajdonképpeni hangosfilmek, és ezzel a film nálunk is eljut felnőtt, modern korszakába.

Gyergyószentmiklóson, az 1911-ben épített filmszínházat először hárman bérelték: Szilágyi József, Sándor Mihály és Gross Victor. A 20-as évektől 1937-ig Sándor Nándor volt a tulajdonos, ettől fogva pedig, egészen az 1948-as államosításig Kricsa Andor, illetve ennek özvegye. 1911—1927 között némafilmeket vetítettek, 1927-től 1933-ig ún. átmeneti korszak volt (lemez-, grammofon-, illetve zongorakísérettel), majd 1933-ban kezdődik a hangosfilm korszaka, itt is a *Sonny boy* című filmmel.

Székelyudvarhelyen a régi városháza nagytermében alakult az első filmszínház, 1913-ban (1916-ban leégett ez az épület, helyén ma a központi park terül el). Az első tulajdonos Kandó Mihály volt, aki „hangosan magyarázta” a filmeket. A háború után létesült egy újabb mozi — *Royal Mozgó* néven — a mai *Homoród Filmszínház* helyén. Volt, amikor „egy szál zenész muzsikálgatott” a vetítés alatt. A bérlők: egy Benedek nevű nyugdíjas tisztviselő, majd pedig 1929-től 1948-ig Schaaser György. Az első, 200 férőhelyes teremmel szemben a *Royal Mozgó* már 500 férőhelyes volt. A helyérek filmenként váltakoztak, és általában többszörösebe kerültek a maiaknál.

Székelykeresztúron 1917 nyarán id. Walter Béla szerezte be az első, kézzel hajtható vetítógépet, és ugyanekkor mutatták be az első némafilmet is — emlékezik vissza Vajda Domokos, a város első mozigépésze. A mai *Haladás Filmszínház* elődjét először *Uránianak*, azután *Petőfi Mozgóképszínháznak*, majd *Petőfi Filmszínháznak* nevezték. (Az első vetítógép a városi múzeumban tekinthető meg.) A filmszínházat 1948. november 2-án államosították. Az átadó ifj. Walter Béla volt.

4. A mai Hargita megye területén nemcsak városi filmszínházak, hanem több *falusi filmszínház* is működött, egyikük-másikuk története pedig igen érdekesen alakult.

Gyergyóújfaluban egy úttörő kezdeményezés eredményeképpen 1913-tól vetítettek filmet. Id. Molnár Antal egy budapesti nagyáruházban 1913-ban meglátott egy „gyerek-mozigépet“, amellyel „üvegre festett képeket és normál filmet is lehetett vetíteni, kis távolságra“. Molnár megszerezte a kis vetítógépet, amelyen először egy „végtelenre ragasztott kis filmet vetített, amelyen két kádár verte fel az abróncsot és mentek körbe a hordó körül, aminek vége nem lett, csak ha leállították“. De állóképeket is vetített, amelyek mesebeli alakokat ábrázoltak. A „vetítőlámpa“ egy 5-ös petróleumlámpa volt, ennek ellenére a vetítésnek csodájára jártak az egyszerű emberek. Az első „mozi“ egy pincében működött. A vetítőkamra egy „boroshordóból készült káposztáskád“ volt. A vetítőgép lencséjét a hordó középső nyílásán dugták ki.

1922-ben id. Molnár Antal megvásárolt egy használt normál vetítógépet, amelyhez fényforrásként egy „hat darab ikres égővel ellátott karbitgáz lámpát“ használt. Ez iránt is igen nagy volt az érdeklődés. Nyári estéken „tele volt az udvar nézővel, az állóképekből és filmdarabokból összeragasztott mozielőadás pedig díjmentes volt“. Id. Molnár Antal 1923—24-ben felépítette a ma is létező mozi-termet, amelyet táncteremként is használtak, és színpadja is volt. Egy egyenáramú dinamót vásárolt, s ettől kezdve rendelkezett a vetítéshez szükséges villanyárammal, de ez szolgáltatta a legelső villanyvilágítást is Gyergyóújfaluban. 1933-ban Bukarestbe megy Molnár, hogy a fővárosi Filmvállalattal olyan szerződést kössön, amellyel az állandó filmellátást biztosítani tudja. Az érdeklődés olyan fokú lett, hogy a helyjegyek nagy részét mint bérletet (!) adták el. 1942-ben, egy akkor modernnek számító „VMS Marxton“ 16 mm-es gépet vásárol (3272 pengőért), ami „állandó telt házat jelentett“. A Filmszínház id. Molnár Antal feleségének nevét, a *Viktória* nevet kapja, s ezt viseli egészen 1948-ig. Ebben az időszakban gyakran járt át Gyergyóalfaluba is vetíteni.

Parajdon 1916-ban nyílt meg egy ún. „katona-mozi“, de ez csak 2—3 évig működött. Utána, 1923—1937 között bérlők (Fényes Lajos bányagépész és Hajdó Géza iskolaigazgató) követik egymást, majd 1941—1944 között Bíró Gergely „saját készítésű gépjével“ vetíti a filmeket. (Ennek a vetítógépnek a tárcsája egy ágyúgolyó talpából készült, és ma is megtekinthető Bíró Ferenc jelenlegi parajdi mozigépésznél.) 1946-tól 1948-ig a helyi Fászakszervezet a tulajdonosa a filmszínháznak, bérlői pedig a már említett Bíró Gergely és Ilyés Lajos.

Csikszépvízen 1925 májusától volt filmvetítés. Dajbukát Dávid és Antal vásárolják meg — Moinești-ről — az első vetítógépet és benzínmotort. Gépész a ma is élő Ladó József lett. Hetente 1—2 este volt vetítés, vasárnaponként azonban sokszor 3 előadás is. A jó filmeket egymás után kétszer is megnézték a lelkes nézők. Minden vetítéskor „rövid filmismertetőt olvasott fel magyarul a gépész, vagy a tulajdonos által megbízott személy“. A filmek a brassói *Record* és a kolozsvári *Dorian* filmkölcsonzó központtól érkeztek. „Minden filmvetítés előtt általában humoros hangulatú híradó is volt“ — állítja egy szemtanú, természetesen itt csak rövid, kiegészítő filmekre gondolhatunk. Bár a vetítések 1931 októberében megszűntek, „Dajdukát, a tulajdonos háromszor is kikereste az árát“. 1941 és 1944 között „a csikszeredai Ambrus házaspár egy magyar gyártmányú filmvetítógépet hozott, amivel hetente egyszer vetítettek“.

Etéden 1930-tól vetített — először Brassóból kölcsönzött némafilmeket — Bíró Albert, „a saját házának direkt erre a célra berendezett szobájában“, egészen 1940-ig.

Gyergyócsomafalván 1941-ben indul be *Szittya Filmszínház* néven az első mozi. Tulajdonosa Borsos Ambrus.

Borszákon 1942-ben Héja Béla nyitotta meg az első mozit, amely kisebb-nagyobb megszakításokkal működött, utóbb átköltöztetik Toplicára, s itt működik egészen az 1948-as államosításig.

Szentkeresztbányán — a mai Vlahica városban — 1947. augusztus 23-án volt az első mozielőadás. A *Kővirág* című szovjet filmalkotást vetítették, a jelenlegi üzemi-orvosi rendelőben. A gépi berendezést Orosz Sándor oklándi mozitulajdonostól vásárolta meg a vlahicai vasüzem „50 tonna nyersvas áráért”.

A fenti adatokat összegezve: Hargita megye területén, 1911—1948 között 12 helységben működött filmszínház, 4 városban és 8 faluban. Utóbbiakról nem beszélnek az 1938-as hivatalos statisztikai adatok, csak a négy városi filmszínház 1960 előadásáról és 212 ezer nézőjéről tesznek említést.

5. Az ország felszabadulásakor a filmszínházak viszonylatában is elmaradott, siralmas állapotok uralkodtak. A létező néhány filmszínház felszerelése kezdetleges volt, s többnyire csak a tulajdonosok vagy bérlők haszonlesését, meggazdagodását szolgálták, nem is beszélve arról, hogy a legtöbb vetített film giccses és olcsó, hatásvadászó mű volt, s ha nem minden esetben a pénzügyi nyereség célzatával készült, akkor tudatosan elferdített eszmei és politikai célokat szolgált.

1948. november 2-án kilenc működő filmszínházat államosítottak a megye területén. Ettől a dátumtól kezdődően alapvető változás következett be a hazai film sorsában is: a filmművészet hivatásává válik a tömegek nevelése és oktatása. A párt és az állam új alapokra helyezi és hatalmas iramban fejleszti a filmszínházak hálózatát, hogy a hetedik művészetet — az új típusú embert formáló kulturális mozgalom fontos részeként — közkinccsé tegye, s a tömegek nevelésének szolgálatába állítsa.

1950-ben már központi szerv irányítja az egész filmhálózat tevékenységét, 1952-ben megkezdődik a hazai vetítőgépek (*Tehnocin*) sorozatgyártása, s gyors ütemben kicserélik a még meglevő, régi berendezéseket. Megindul a szakemberképzés is: egy főiskolával, 2 középfokú és 2 szakiskolával, valamint több más, rövidebb szaktanfolyammal. 1952-ben a filmterjesztési tevékenység átszervezésével megalakulnak a filmszínházak tartományi vállalatai, amelyeket 1970-től a megyei vállalatok váltanak fel.

Állami alapokból 1954-ben új filmszínház épül Gyergyószentmiklóson (*Miorita*) 1 689 000, 1956-ban Toplicán 750 000 lej költséggel (*Căliman-Kelemen*); 1970 novemberében pedig megnyitja kapuit Csíkszeredában a teljesen korszerű *Transzilvánia* bemutató-filmszínház; csak ez utóbbi beruházás értéke közel 2 600 000 lej. Az 1972-es évben megkezdődtek egy új, modern filmszínház építési munkálatai Székelykeresztúron.

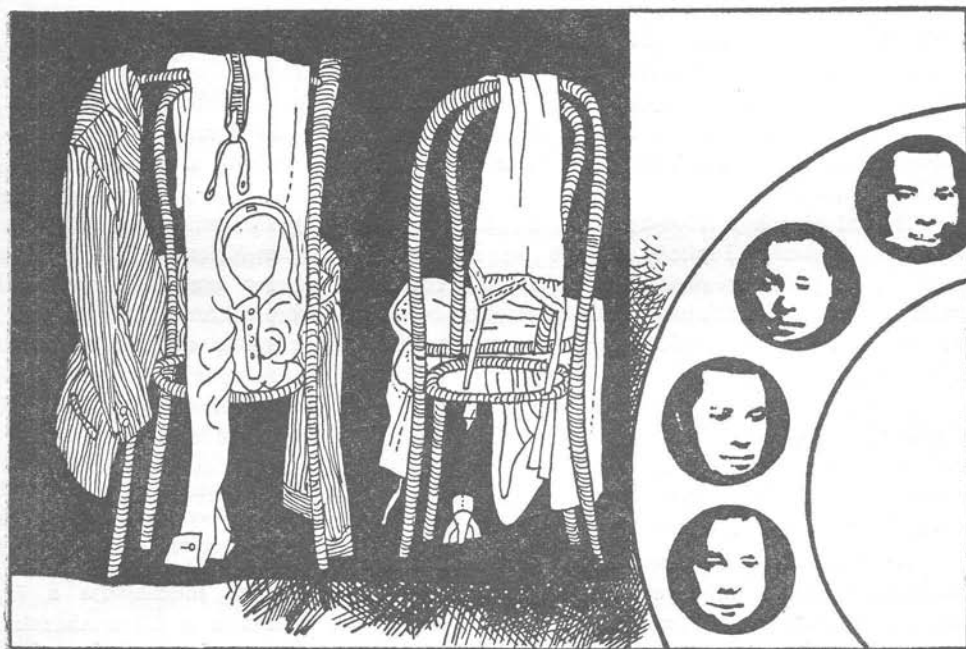
1970 július elsejével kezdte meg működését a *Filmszínházak Hargita megyei Vállalata* (más, helytelen megnevezéssel: a Hargita Megyei Moziállalat) Csíkszereda, Petőfi Sándor utca 38. szám alatti székhellyel. A vállalat 16 normál (35 mm-es) és 101 keskenyváznú (falusi, 16 mm-es), összesen 117 filmszínház tömegnevelő, gazdasági és műszaki tevékenységét irányítja.

Az államosítás óta eltelt 24 év alatt csak a megyénk területén működő filmszínházak műszaki felszerelésére fordított beruházások összege meghaladja a 7 millió lejt. Ezenkívül több mint 11 millió lejt költött államunk a filmszínházak belső korszerűsítésére. A következő kis táblázat adatai kiválóan szemléltetik e hatalmas fejlődést:

	1938	1950	1960	1965	1970	1971
Filmszínházak száma	4	25	84	114	117	117
Előadások száma	1960	3748	24 055	36 806	34 705	35 728
Nézők száma	212 000	395 000	2 746 000	3 202 000	3 138 000	3 145 000

Nicolae Ceaușescu elvtársnak a Román Kommunista Párt 1971. júliusi és novemberi plenárisán a dolgozók ideológiai nevelésének megjavításáról előterjesztett tézisei új irányt és lendületet adtak a fiatal megyei vállalat munkaközössége egész tevékenységének: a filmekkel végzett politikai és kulturális nevelőmunka — a legkülönbözőbb rendezvények formájában — központi fontosságúvá vált. A megyei és helyi pártszervek irányításával a közművelődési, ifjúsági és más tömegszervezetek segítségével a film valóban eleget tesz nevelő és oktató szerepének, műfajából fakadó, embert formáló lehetőségeinek, a szocializmust építő, dolgozó emberek szolgálatában.

Nagy Benedek

Cseh Gusztáv rajza